

Leuven Vlaams. 1912-1922¹

Jan HUNIN

I. De taalstrijd in Leuven rond W.O. I. 1912-1918

1. Vóór de oorlog

Volgens de volkstelling van 1910 woonden in Leuven 35.000 Nederlandstaligen tegenover 5.000 Franstaligen, waarvan er 2.000 zich als Nederlandsonkundig opgaven. De aanwezigheid van een Franstalige universiteit in het stadscentrum versterkte nog het fransgezinde karakter van Leuven, dat al groot was door haar ligging niet ver van de taalgrens en van Brussel. Wat zich uitte in een hoge graad van verfransing in onderwijs en bestuur.

Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog was de bestuurstaal op het Leuvense stadhuis nog altijd Frans². Enkel op het gebied van de externe diensttaal had de vlaamsgezinde burgerij in de tweede helft van de 19de eeuw enkele toegevingen kunnen afdwingen van het fransgezinde stadsbestuur. Dat betekende dat voortaan de stadsmededelingen bijna altijd tweetalig waren (hoewel het Frans zijn voorrangspositie behield) en dat Nederlandstalige brieven in het Nederlands beantwoord werden, wat voorheen niet het geval was geweest. De motor van de verfransing lag in het onderwijs. In de Leuvense stadsscholen, die vooral door arbeiderskinderen werden bevolkt, werden vanaf het eerste leerjaar van het lager onderwijs drie lessen Frans gegeven per week. Dat aantal werd geleidelijk opgevoerd tot zes om de leerlingen in staat te stellen eventueel over te gaan naar de vierde graad, waar de voertaal Frans was. Een voorstel van de katholieken in de gemeenteraad om de voertaal te vernederlandsen kreeg op het einde van de 19de eeuw alleen de steun van de socialisten. Hetzelfde gebeurde in 1913. De acht katholieken en de vijf socialisten waren er voorstander van, maar de liberale meerderheid stemde eenparig tegen het voorstel. Het lijkt geen twijfel dat ook in de lagere scholen van het vrij onderwijs het vak Frans een aparte en bevoorrechte plaats innam, omdat zij meer nog dan de stadsscholen de leerlingen moesten klaarstomen voor het middelbaar onderwijs, waar de voertaal bijna uitsluitend Frans was.

1. Uit mijn licentiaatsverhandeling *Leuven Vlaams, anders bekeken. De strijd voor het minimumprogramma 1914-1940*, Leuven 1990 (promotor Prof. Dr. L. Wils).

2. Voor een goed overzicht van de taaltoestanden in het stadsbestuur vóór de Eerste Wereldoorlog, zie W. MELLAERTS, *Leuven Frans. Taaltoestanden te Leuven van 1790 tot 1860*, lic.-verh., Leuven 1988, en de seminarie-oefeningen van P. Philippe en M. Vroom o.l.v. Prof. Dr. L. Wils in 1979-1980.

In het atheneum, dat tot 1920 door de stad meebestuurd werd, zijn de eerste sporen van vernederlandsing merkbaar vanaf 1883, toen er een „Section Flamande” werd opgericht. Maar de voertaal bleef er volledig Frans met uitzondering van het vak Nederlands. De andere Germaanse talen werden ten minste tot in 1913 in het Frans onderwezen. Vanaf dat jaar was er een langzame vernederlandsing merkbaar in de lessen aardrijkskunde en geschiedenis, vooral onder impuls van de flamingant Lode Goemans. De veranderingen vlak voor W.O.I. waren het gevolg van de onderwijswet Franck-Segers van 1910, die ook voor het vrij onderwijs van toepassing was. In het Sint-Pieterscollege, waar vóór 1910 alleen het vak Nederlands en misschien ook godsdienst in het Nederlands werden onderwezen, zorgde die wet inderdaad voor een grote vooruitgang op taalgebied³.

Zowel in het bestuur als in het onderwijs voerden de liberalen dus een stevige verfransingspolitiek. In de liberale partij was het vlaamsgezinde element weinig ontwikkeld⁴. Vanaf de jaren negentig van de 19de eeuw was het Leuvense Willemsfonds in verval geraakt. Daarna verdedigde alleen nog de toneelkring „Vlamingen Vooruit” de vlaamsgezinde belangen in liberale kringen, maar hij was te klein om op dat gebied toegevingen af te dwingen.

Binnen de gemeenteraad had de liberale partij met weinig tegenstand af te rekenen. In 1914 beschikte ze nog altijd over een ruime absolute meerderheid. De doctrinaire liberaal Léon Colins was burgemeester en tot het schepencollege behoorden nog vier andere liberalen. Hoewel ze vanaf 1896 bij de gemeenteraadsverkiezingen een kartel hadden gesloten met de liberalen, bleven de socialisten tot 1915 niet vertegenwoordigd in het stadsbestuur. In dat jaar verving de socialistische advocaat Louis Tielemans, die zelf uit een liberaal en fransgezind milieu stamde, de overleden L. Vanderkelen in het schepencollege. Tielemans behoorde tot de radicale vleugel van de liberale partij, maar was rond de eeuwwisseling overgestapt naar de socialisten⁵.

De nauwe band die de socialistische partij met de liberale partij onderhield, bevorderde zeker niet haar vlaamsgezindheid, die al niet sterk was van bij het ontstaan van de partij in 1885. Maar de Franssprekende katholieke gemeenteraadsleden namen niet méér initiatieven om aan de verlangens van de flaminganten tegemoet te komen. Vóór W.O.I. werd de katholieke partij nog beheerst door de conservatieve rechterzijde. De arbeidersbeweging was nog niet voldoende ontwikkeld om politieke inspraak af te dwingen. Bovendien had de arbeidersstand weinig of geen last van de verfransing van de bovenlaag en hij

3. Voor de taaltoestanden in het Sint-Pieterscollege en het Koninklijk Atheneum verwijs ik naar de seminarie-oefeningen van P. Cuypers en M. Rems, die o.l.v. Prof. Dr. L. Vos in 1976-1977 te Leuven gehouden werden.

4. HOECKX, R., *De liberale partij te Leuven. Organisatie en politieke evolutie, 1895-1914*, lic.-verh., Leuven 1982.

5. *Franz Tielemans*, Leuven ... , 5-7.

voelde zich daarom niet aangesproken door het Vlaamse vraagstuk. Het was vooral voor de middengroepen dat er taalproblemen bestonden, omdat zij leefden op het kruispunt van een Nederlandstalige en een Franse cultuur. Maar de flaminganten onder hen waren politiek onmondig, mede door het meervoudig stemrecht dat de positie van de Franstalige burgerij onaantastbaar hielp maken in Leuven.

2. De Brand van Leuven ⁶

Op 4 augustus begon voor België de Eerste Wereldoorlog. Ook in de neutrale landen werd met verontwaardiging gereageerd op de Duitse inval in België, dat hoegenaamd geen schuld aan de oorlog had. De afschuw voor het Duitse leger nam nog toe, nadat vanaf 20 augustus melding werd gemaakt van een reeks geweldplegingen tegen onschuldige burgers zoals in Aarschot en Dinant. Vanaf 25 augustus werd Leuven het slachtoffer van de vrijschutterspsychose die het Duitse leger in haar greep hield. Toen een terugkerende Duitse achterhoede in de omgeving van Leuven per vergissing onder vuur werd genomen door de eigen troepen en er daarbij enkele slachtoffers vielen, was er onder de Duitse soldaten geen twijfel mogelijk: de fatale schoten waren afgevuurd door Leuvense burgers.

De officieren hadden hun troepen kennelijk niet in de hand. Nog dezelfde avond volgden in Leuven spontane wraakacties van opgewonden Duitse soldaten die overgingen tot brandstichting, plundering en zelfs terechtstellingen. Sommige slachtoffers waren verstikt of verkoold. De meeste waren uit hun huizen gehaald en op straat doodgeschoten. De volgende dag bleef de terreur voortduren onder het goedkeurend oog van de plaatselijke bevelhebber von Manteuffel, die van hogerhand het bevel had gekregen tot een „Strafgericht über Löwen”. Leuven moest een afschrikwekkend voorbeeld worden voor wie het Duitse leger durfde uit te dagen. Ongeveer 2.000 burgers werden aangehouden. De meesten kwamen na enkele dagen weer vrij, maar 650 werden in goederentreinen naar Duitsland getransporteerd, waar ze vijf tot zes weken gevangen zaten. Ondertussen werden de Leuvenaars geïntimideerd door de executie van ongeveer 200 burgers en door nepbombardementen, zoals op 27 augustus, waarbij de hele bevolking de stad werd uitgejaagd. Daarna begon het stelselmatig platbranden van de belangrijkste stadswijken, waarbij de gotische Sint-Pieterskerk en de universiteitsbibliotheek in de vlammen opgingen.

Op 30 augustus kon professor Nerinx, die met een Raad van Notabelen de rol van de gevluchte gemeenteraad had overgenomen, van von Manteuffel de be-

6. Over het Duitse oorlogsgeweld in Leuven is reeds heel wat gepubliceerd. Een goed overzicht vindt men bij WILS L., *Augustus 1914 - Leuven brandt*, in: *Onze Alma Mater* 1990, 147-155.

lofte bekomen dat het plunderen zou ophouden, zodra de bevolking naar de stad terugkeerde. Maar de verwoestingen gingen nog minstens tot 9 september door. Daarna keerde de rust langzaam terug. Op 16 maart 1915 kon de gemeenteraad zijn gewone werkzaamheden hervatten, maar de katholieke professor Nerinx bleef het vrijzinnige schepencollege leiden.

3. De Duitse Flamenpolitik

Na de brutale inval zette de Duitse bezetter zijn vernietigingspolitiek tegen België verder maar dan op een ander terrein. Al sinds augustus 1914 was in Duitse leidinggevende kringen de idee gegroeid om de Vlaamse Beweging te gebruiken om België te doen uiteenvallen. Vanaf oktober werd de vernederlandsing van het Vlaamse landsgedeelte bevorderd, waardoor men hoopte de Vlamingen als vanzelf in Duits vaarwater te doen terechtkomen. Voorlopig was de *Flamenpolitik* echter weinig succesvol. Alleen in Gent en Brussel ontwikkelden zich toch enkele kernen van „activisten”, die bereid waren met de bezetter samen te werken. Dat veranderde toen de Duitse gouverneur-generaal tijdens de laatste dagen van 1915 bekend maakte dat de Gentse rijksuniversiteit in oktober zou heropend worden met het Nederlands als voertaal. Voor het lager en middelbaar onderwijs evenals voor het bestuur zou het bezettingsbestuur gelijkaardige maatregelen treffen, die ook in Leuven toepasselijk waren.

Vanaf 1916 begon de Duitse overheid uitvoeringsbesluiten uit te vaardigen die het principe moedertaal-voertaal in het lager onderwijs vastlegden, zoals in de Belgische onderwijswet van mei 1914 was voorzien, en die het aantal lessen Frans sterk beperkten. Zoals voorzien, verdween bij het begin van het nieuwe schooljaar 1916-1917 het vak Frans uit de eerste vijf leerjaren van het lager onderwijs, maar het Leuvense stadsbestuur behield Frans als voertaal in de vierde graad, omdat de ouders van de leerlingen bijna eenparig het Frans als omgangstaal van hun kinderen hadden opgegeven. De onderwijsinspecteur van Leuven L. Dumortier rook echter onraad en stelde zelf een onderzoek in voor de twee vierde-gradsscholen van de stad. Omdat hij vaststelde dat het Nederlands de omgangstaal van bijna alle leerlingen was, maande hij het stadsbestuur aan om de voertaal in de vierde graad onmiddellijk te wijzigen, d.w.z. te vernederlandsen. Maar het schepencollege hield het been stijf, en niet zonder reden, omdat in de uitvoeringsbesluiten van april en mei 1916 was bepaald dat de taalkennis van de leerlingen primeerde boven hun omgangstaal. En door de intense taalstudie vanaf het eerste leerjaar stelde de Franse voertaal weinig problemen.

De kwestie kwam opnieuw ter sprake op 28 augustus 1917, toen de Belgische bestuurder van het lager onderwijs, F. Schoonjans, het stadsbestuur oplegde tegen het nieuwe schooljaar in geheel de vierde graad in het Nederlands les te geven. Maar het Schepencollege antwoordde kordaat: „Wij kunnen ons niet

door hogere ambtenaren de wet van 1914 laten opdringen". Niettemin gaf het Leuvense stadsbestuur gedeeltelijk gehoor aan de wens van Schoonjans en het liet de voertaal vernederlandsen in het zevende studiejaar. Die toegeving was onvermijdelijk geworden door de drastische inkrimping van de lessen Frans in het basisonderwijs, waardoor op korte of lange termijn de hele vierde graad vanzelf zou vernederlandsen. Daarom legde het stadsbestuur zich neer bij een nieuw uitvoeringsbesluit dat op 4 juni 1918 alle Frans schrapte in het lager onderwijs (de vierde graad inbegrepen). Maar het effect daarvan bleef gering omdat de oorlog bijna voorbij was⁷.

Het stadsbestuur was erin geslaagd de vernederlandsingsmaatregelen van de Duitsers zoveel mogelijk te verdagen, maar bleef daarbij toch steeds binnen de bepalingen van de uitvoeringsbesluiten, ook al waren die veel strenger dan de wet en dus ongrondwettelijk. In het atheneum daarentegen werden de onderwijswetten van 1883 en 1910 nog altijd schandelijk met voeten getreden. Om paal en perk te stellen aan de mistoestanden op taalgebied werd prefect Gelders in 1917 gedwongen „wegens gezondheidsredenen" ontslag te nemen en vervangen door leraar Lode Goemans⁸. Omdat de beslissing zonder inspraak van het stadsbestuur gevallen was, kwamen er boze reacties van die kant, die nog toenamen door de taalpolitiek van de nieuwe prefect. De als flamingant bekend staande Goemans maakte op 31 december 1917 tabula rasa van de Waalse afdeling, vernederlandsde de voertaal voor alle vakken en schrapte het vak Frans uit het leerprogramma. Daarmee waren de vernederlandsingsmaatregelen van Goemans veel radicaler dan het Duitse uitvoeringsbesluit van juni 1918, dat slechts de bepalingen van de wet Franck-Segers van 1910 wilde doen toepassen.

Ook het stedelijk vakonderwijs werd getroffen door de Duitse *Flamenpolitik*. Op 13 december 1917 besliste gouverneur-generaal von Falkenhausen om de voertaal in het openbaar technisch onderwijs volledig te vernederlandsen. In de vakscholen van de stad Leuven was er meteen veel werk aan de winkel, want met uitzondering van de beroepsafdeling voor jongens en het vervolgonderwijs door volwassen vrouwen was de voertaal overal Frans. Vooral in de beroeps-scholen voor meisjes scheen een echte anti-vlaamsgezinde geest te heersen. In de activistische pers werd het patriotisme van directrice Van Hulst voortdurend onder vuur genomen, omdat ze verboden had „boterhammen te wikkelen in Vlaamse kranten en Vlaamse Leeuwen op te spelden"⁹. Om de intrekking

7. Stadsarchief van Leuven (SAL), verslagboek schepencollege, 6 september, 23 oktober en 25 november 1917, 7 februari 1918. Briefwisseling over de vernederlandsingsmaatregelen in het onderwijs; SAL, 27.725.

8. Na zijn ontslag maakte Gelders plannen om een eigen school te beginnen. Verslagboek van de afdeling censuur van het Duitse bestuur, gepubliceerd in *Le Journal des Petites Affiches* op 10, 17 en 24 augustus 1919.

9. *Uilenspiegel*, 10 maart 1918 (Koninklijke Bibliotheek (KB), fonds Mertens).

van subsidies te voorkomen die met de niet-toepassing van de verordening verbonden was, probeerde het stadsbestuur de vernederlandsingsmaatregelen te verzachten door te wijzen op het belang van het Frans voor de leerlingen en op de aanwezigheid van Nederlandsonkundige leraars. Maar het Duitse bestuur was niet bereid om toegevingen te doen ¹⁰.

Zonder de financiële steun van de staat kon het schepencollege niets anders doen dan op 19 september 1918 de afschaffing van de stadsschool aan de gemeenteraad voor te stellen, wat met algemene stemmen werd aanvaard. De school ging zo over in privé-handen, zodat ze in oktober haar deuren opnieuw kon openen zonder dat de taaltoestanden veranderd waren.

Ook de taaltoestand in het s t a d s b e s t u u r werd door de bezetter aangepakt. Vóór oktober 1916 stond op de stadsaffiche het Nederlands vóór het Frans, nadat de Duitse gouverneur-generaal een verordening in die zin had uitgevaardigd. Maar aan de interne diensttaal veranderde niets, ook al werd daar van verschillende zijden op aangedrongen. Op 3 oktober 1916 vroeg de Studiekring van het Leuvense Davidsfonds om „de vlaamse taal en de vlaamse bevolking tot hun recht te laten komen” ¹¹. Enkele weken later raadde een bediende van het *Zivilkommissariat* van Leuven de stad aan de begroting en de rekening voortaan in het Nederlands te laten drukken of er ten minste een Nederlandse vertaling aan toe te voegen. Maar Nerincx liet in naam van het stadsbestuur aan de Duitse *Kreischef* Kreuter weten dat hij dat niet van plan was, niet alleen om kosten te vermijden, maar ook omdat de „volksklasse het Nederlands zelfs niet verstaat” ¹². De onverzoenlijke opstelling van Nerincx betekende uitstel maar geen afstel, want op 9 augustus 1917 werd de „verordening betreffende de ambtelijke taal in Vlaanderen” afgekondigd, waarin het Nederlands de enige bestuurstaal werd voor alle openbare diensten, met inbegrip van de gemeenten.

De gevolgen voor het taalgebruik in de stadsadministratie van Leuven waren enorm. Er bleef niets meer over van de jarenlang gehanteerde uitwendige tweetaligheid.

De mededelingen aan de bevolking verschenen nog in één taal, het Nederlands. En op Franstalige brieven werd enkel nog in het Nederlands geantwoord; en in die taal schreef de stadsadministratie aan particulieren in Wallonië, b.v. voor de levering van goederen.

In de interne diensten was de verandering minstens even groot. In de stadspublikaties was er geen letter Frans meer te bespeuren. Het was in het Nederlands dat rapporten werden opgemaakt en registers ingevuld. De interne briefwisseling tussen de verschillende diensten verliep voortaan in het Nederlands. Al-

10. SAL, verslagboek schepencollege, 3 januari, 13 augustus en 26 september 1918.

11. SAL, 347.

12. SAL, papieren Nerincx.

leen met de taal die in de stadsdiensten werd g e s p r o k e n, werd het niet zo nauw genomen. Na de oorlog werd de gewezen activist Emiel Van Haegendoren de volgende uitspraak in de mond gelegd: „A l'hôtel de ville, ils écrivent déjà en flamand, mais je vous assure, qu'ils le parleront aussi, nous l'exigerons et ils le feront”¹³. Aan de loketten werd waarschijnlijk Nederlands gesproken, want er kwamen geen klachten van de activistische weekbladen, die er anders als de kippen bij waren om overtredingen te signaleren.

De stipte toepassing van de taalverordening in bestuurszaken werd verzekerd door de inschakeling van de Nederlandsonkundige bedienden in de plaatselijke afdeling van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité, dat als een bij het stadsbestuur gevoegd bestuursorgaan kon worden beschouwd. Maar het viel niet onder toepassing van de taalverordening. Het zwakke punt van de Duitse *Flamenpolitik* was trouwens dat men niet veel greep kreeg op het niet-officiële leven, hoewel ook op dat gebied toch enkele initiatieven werden genomen. Vanaf 1916 moesten alle affiches in het Vlaamse land minstens tweetalig zijn met het Nederlands vóór het Frans. En in hetzelfde jaar legde de Duitse *Kreischef* van Leuven het Franstalige avondleven flink aan banden door Franstalige toneelstukken of liederavonden te verbieden¹⁴. Het aantal overtredingen dat in de activistische pers werdesignaleerd, was minimaal. Op andere terreinen kon de Duitse overheid niet tussenbeide komen. De fabrieksadministraties van de grote bedrijven in de buurt van Leuven bleven dus Franstalig, met uitzondering van die van de Boerenbond, die mede werd geleid door Davidsfondsvoorzitter Emiel Vliebergh¹⁵. Maar algemeen gesproken was de vooruitgang die op taalgebied onder vier jaar Duitse bezetting werd bereikt, fenomenaal.

4. Het activisme¹⁶

Naarmate het in de loop van de oorlog steeds duidelijker werd dat de Belgische regering niet bereid was toegevingen te doen aan de flaminganten met het oog op de naoorlogse tijd, begon de Duitse *Flamenpolitik* vruchten af te werpen. De vernederlandsingsmaatregelen van de Duitsers versnelden inderdaad de ontwikkeling van het activisme, maar het zou nooit een massabeweging worden zoals de Duitsers gehoopt hadden. Zoals op andere plaatsen in Vlaanderen was het vooral de vernederlandsing van de Gentse rijksuniversiteit die in Leuven een spoorslag gaf aan het activisme.

13. Onderzoek naar het activisme in het gemeenteonderwijs; SAL, verslagboek schepencollege, 13 december 1918.

14. *De Gazet van Leuven*, 14 oktober 1917.

15. SAL, Verslagboek Schepencollege, 3 januari 1918.

16. Dit hoofdstuk is grotendeels gebaseerd op STAES P., *Het socialisme in Leuven tijdens de Eerste Wereldoorlog*, lic.-verh., Leuven 1982, waarin een apart hoofdstuk de ontwikkeling van het activisme behandelt.

In de Davidsfondskring Flandria in Heverlee bij Leuven werden al vroeg in 1916 debatten gehouden over de bestuurlijke scheiding en de vernederlandsing van de Gentse universiteit. De grote meerderheid had vruchteloos geprobeerd dat te beletten en legde uit protest voor de rest van de oorlog alle werking stil. Maar drie leden van de Flandria-groep, hoofdonderwijzer R. Van Mieghem, leeraar Smets en Boerenbondbediende en privé-secretaris van Davidsfondsvoorzitter Vliebergh Jef Van der Stucken, waren de promotoren van het activistische weekblad *De Gazet van Leuven*, waarvan het eerste nummer op 10 december 1916 verscheen. Met *De Gazet van Leuven* beschikten de activisten van Leuven en omgeving nu over een eigen propagandaorgaan, al ging het blad heel voorzichtig te werk om potentiële lezers niet af te schrikken. Het mikte duidelijk op een groot publiek, want het ging nooit tekeer tegen de Belgische regering en was zeer voorzichtig met zijn kritiek op het stadsbestuur, wanneer overtredingen op taalverordeningen werden gesignaleerd.

Ook in socialistische kringen in Leuven broeide er wat. Vanaf het begin van de oorlog was er bij enkele jonge socialistische intellectuelen onvrede gegroeid over de godsvredespolitiek die elke politieke activiteit en dus ook de socialistische stillegde. Het ongenoegen bij sommige socialisten was vooral groot wegens de ondervertegenwoordiging van de socialisten in het bestuur van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité, waar slechts één socialist in zat tegenover veel meer katholieken en liberalen. In dat licht moet het verschijnen in juli 1917 van *De Fakkel* worden gezien. De man achter het nieuwe blad was Jozef Ursi, de voorzitter van de Leuvense Centrale voor Arbeidersopvoeding en Ontvoogding, die als bestuurder van het „Hollands brood” uit het Nationaal Hulp- en Voedingscomité was weggestuurd, omdat hij niet akkoord ging met de gang van zaken aldaar.

In zijn blad fulmineerde Ursi niet alleen tegen de liberalen, maar ook de katholieken kregen er van langs, „voor wie de godsvrede een manier is om alle plaatsen in te nemen”. Volgens de kenspreuk „de fakkel zal branden als het past” werden sociale wantoestanden aangeklaagd en werd de socialistische leiding tot meer actie aangespoord. Aan de Vlaamse kwestie besteedde het blad in de drie nummers die verschenen slechts weinig aandacht.

Het verzet tegen het partijbestuur van Leuven nam nog toe, toen de socialistische leiders zich in 1917 uitspraken tegen een vredesregeling binnen de Socialistische Internationale. Vooral de jeugdorganisatie Socialistische Jonge Wacht, die ook niet ongevoelig bleef voor het talenvraagstuk, was daar voorstander van. Het was juist onder invloed van de socialistische jongeren dat Ursi zich bekeerde tot de Vlaamse zaak. Op 1 september richtte hij de groep Jong Vlaanderen op, waarbij zich ook de katholiek van Mieghem aansloot. Daarmee was de overstap naar het activisme gezet.

In het najaar van 1917 zocht Ursi toenadering tot de katholieke activisten met de bedoeling één grote partij te vormen zoals de Raad van Vlaanderen dat voor heel het Vlaamse land deed. Na enkele vergeefse pogingen sloten de Leuvense

activisten zich op 17 november aaneen in een Onzijdige Vlaamse Gouwbond. De Vlaamse Katholieke Arrondissementsbond van Van der Stucken was daarin iets beter vertegenwoordigd met acht zetels en de voorzittersstoel van athe-neumleraar Lode Goemans tegen zeven zetels voor de groep rond Ursi. Maar de nieuwe groepering spatte snel weer uiteen door de groeiende invloed van Ursi, die in het laatste oorlogsjaar de ongekroonde leider van het Leuvense activisme werd. Op kerstdag 1916 opende zijn organisatie een Vlaams Huis op de Kapucijnenvoer en twee dagen later maakte Ursi met enkele anderen zijn voornemen bekend om met een satirisch propagandablad te beginnen. Op 4 februari 1917 verscheen het eerste nummer van *Uilenspiegel van Leuven* dat de mistoestanden op taalgebied op een veel fellere manier zou hekelen dan *De Gazet van Leuven*. Onder leiding van Magits en Liebaers werd een Centrale voor Sociaal-Demokratische Actie gesticht, die het activisme in socialistische kringen moest propageren. Een ander bewijs van het succes van de groep Ursi was de oprichting van een eigen toneelgezelschap in februari.

Het groeiend succes van het activisme lokte verzet uit, dat nog zou toenemen naarmate in de loop van 1918 de oorlogskansen definitief keerden. In februari steeg de haat tegen het activisme in Leuven naar een hoogtepunt. Onmiddellijke aanleiding daarvoor was de volksvergadering die op 3 februari in de zaal Louvain-Palace plaats had om afgevaardigden „te verkiezen” voor de Raad van Vlaanderen, die van de Duitse overheid het bevel had gekregen zich aan verkiezingen te onderwerpen. Buiten hadden zich ongeveer 500 tegenbetogers verzameld die „weg met de verraders” riepen. Ook oorlogsburgemeester Nerinx, schepen van Onderwijs Schmit en de politiecommissaris hadden zich bij het protest aangesloten. De manifestanten gingen pas uiteen na de aankomst van een Duitse patrouille. Na afloop werden bij verscheidene activisten de ruiten ingeworpen en werden de deuren onder andere die van het Vlaams Huis met doodshoofden beklad. Gedurende de volgende dagen duurde het geweld tegen activisten voort. Ze stonden bloot aan bedreigingen en vernielingen; hun affiches werden afgerukt. In boekhandel Lekenne, waar de persen van *Uilenspiegel* stonden, was er een poging tot brandstichting.

Het protest tegen de activistische volksvergadering was het begin van een escalatie. Op 5 februari keurde de Leuvense gemeenteraad in een protestbrief aan de Duitse kanselier Hertling unaniem de onafhankelijkheidsverklaring van de Raad van Vlaanderen af. Zijn voorbeeld werd gevolgd door enkele Leuvense ontspanningsverenigingen én door de machtige Boerenbond, die al vroeger aan zijn personeel verboden had activistische meetings bij te wonen. In navolging van het Hof van Cassatie in Brussel ging de Leuvense rechtbank in staking onder het roepen van „Leve België” en „Leve de Koning”. Enkele dagen later, op 15 februari, nam schepen van onderwijs Schmit maatregelen tegen activistische onderwijzers in het stadsonderwijs. Twee tijdelijk in dienst genomen leerkrachten werden zonder opgave van reden uit hun ambt ontzet. Enkele dagen later onderging een andere leraar, Emiel Vogelaers, die lid was van de Gouw-

raad van Brabant, hetzelfde lot. Maar het Duitse provinciebestuur verklaarde zijn ontslag ongeldig en hij moest weer in dienst worden genomen.

In de Vlaamse Katholieke Arrondissementsbond was men zichtbaar aangeslagen door het openlijk verzet tegen het activisme. Vanaf februari 1918 maakte *De Gazet van Leuven* twee maanden lang geen melding meer van aanslagen op de taalwetgeving. *Uilenspiegel* daarentegen trok scherp van leer tegen elke vorm van anti-vlaamsgezindheid.

In maart 1918 werd door de Vlaamse Gouwbond van Ursi, die naar aanleiding van de onafhankelijkheidsverklaring door de Raad van Vlaanderen ook het koningschap was afgefallen, het initiatief genomen voor de oprichting van een eigen politiedienst om de rust in straten te herstellen. De plannen om in navolging van Gent ook in Leuven een activistisch schepencollege te installeren, tastten verder de weerbaarheid van het Leuvense stadsbestuur aan. Ursi wierp zich daarbij op als kandidaat-burgemeester. Op 4 juli nam de Commissie van Gevolmachtigden van de Raad van Vlaanderen voor de eerste maal de zaak in overweging. Maar tot een afzetting van het schepencollege zou het niet komen. In de eerste plaats was het onzeker of het stadhuispersoneel wel zou gehoorzamen aan het nieuwe stadsbestuur. Bovendien stelde de Duitse bezetter zich positiever op ten opzichte van het herstel van België, nu stilaan duidelijk werd dat de oorlog verloren was. Wel werd schepen van Onderwijs Schmit, die een hoofdrol had gespeeld bij de bestraffing van activistische gemeenteonderwijzers, nog naar Duitsland weggevoerd.

Vanaf september 1918 stond de geallieerde overwinning vast en was voor de activisten de kaars uit. *De Gazet van Leuven* hield op te verschijnen op 6 oktober, *Uilenspiegel* op 12 oktober. De socialistische activisten hebben nog van de onrust tijdens de wapenstilstand willen profiteren om hun positie te redden. Ten laatste op 10 november kwamen de Duitse soldaten in opstand tegen hun legerleiding en richtten in navolging van hun strijdmakers in Brussel, Luik, Antwerpen en Duitsland een Soldatenraad op, die op alle niveaus de macht naar zich toetrok. De poging om ook de Leuvense arbeiders in een Arbeidersraad te verenigen mislukte, omdat de plaatselijke socialistische partijleiding het ordewoord van de nationale partijleiders volgde en zich niet in zinloze avonturen wilde storten. Ursi trok met enkele gelijkgezinden met de muitende soldaten mee naar Duitsland.

5. De reactie

De haat tegen het activisme kon na de wapenstilstand van 11 november 1918 hoog opblazen, toen er voor korte tijd een militair machtsvacuüm ontstond. Nog vóór de laatste Duitse soldaten in de nacht van 19 op 20 november Leuven verlaten hadden, keerden de verhitte gemoederen zich tegen de bezittin-

gen van gewezen activisten¹⁷. Maar de ontleding van anti-duitsgezindheid werd op 20 november overschaduwd door het oproer van een gedeelte van het proletariaat, dat aan het plunderen was geslagen in de buurt van het station¹⁸. Toen de Leuvense politie de orde wilde herstellen, werd ze op geweerschoten onthaald. Het schepencollege moest noodgedwongen de hulp inroepen van het Belgische leger dat nog dezelfde avond met twee escadrons ruiters en een afdeling karabiniers per fiets de revolte neersloeg. Het bleef evenwel nog enkele dagen onrustig, zodat het stadsbestuur een Gemeentelijke Wacht oprichtte bestaande uit alle mannen ouder dan 21 jaar. Daarna kwam er ook een einde aan de anti-flamingantische uitpattingen in de straten van Leuven. Nog op 21 november werden de ruiten ingegooid bij professor L. Scharpé en advocaat E. Van Dieren, die bekend stonden voor hun radicale vlaamsgezindheid, maar trouw waren gebleven aan België¹⁹.

Op 14 november zei Colins in de eerste gemeenteraadszitting na de oorlog dat „l'heure de l'imminente justice est proche qui demandera un compte sévère aux criminels qui ont participé avec l'ennemi”. In december werden door de gemeenteraad op voorstel van het schepencollege zware straffen uitgesproken tegen gewezen activisten in gemeentedienst. Naast Vogelaers, van wie de afzetting door de provinciegouverneur werd bevestigd, werden eind december nog zes andere gemeenteonderwijzers door het schepencollege ondervraagd en door de gemeenteraad veroordeeld. Met uitzondering van Emiel Frantzen werden de onderwijzers alleen veroordeeld voor hun betrokkenheid bij het activisme en niet voor hun gedrag in de gemeentediensten zelf. Frantzen, die goed bevriend was geweest met Ursi, werd medeverantwoordelijk gesteld voor de wegvoering van Schmit en werd de laan uitgestuurd. Volgens getuigen had hij beweerd dat Schmit tien jaar gevangenisstraf moest krijgen²⁰. Emiel van Haegedoren, Alfons Maes en Edward Maes, die reeds in februari 1918 met ontslag bedreigd waren, ondergingen hetzelfde lot. Twee andere onderwijzers werden voor drie maanden geschorst.

Over de strafmaat bestond er grote eensgezindheid in de gemeenteraad. Enkel i.v.m. het ontslag van van Haegedoren waren er drie tegenstemmen. De socialist T. Claes riep verzachtende omstandigheden in, omdat de gestrafte onderwijzer reeds 48 jaar oud was. Met welke gevoelens zijn kinderen tegenover België zouden staan, laat zich raden. Een van hen was Maurits van Haegedoren, die nog een belangrijke rol zou spelen in de Vlaamse Beweging²¹.

17. *De Nieuwe Tijd*, 29 maart 1919.

18. STAES P., *Het socialisme in Leuven*, 163-164.

19. Klacht neergelegd bij het stadsbestuur; SAL, verslagboek schepencollege, 3 december 1918.

20. Onderzoek naar het activisme in het gemeenteonderwijs; SAL, verslagboek Schepencollege, 13 december 1918.

21. Maurits van Haegedoren werd zelf getroffen door de repressie tegen het activisme, toen hij na de wapenstilstand uit het atheneum werd gezet (seminarie-oefening van P. Cuypers over het Sint-Pieterscollege).

Van de door de gemeenteraad veroordeelde activisten werd alleen Frantzen vervolgd, maar hij werd in 1924 door het Hof van Beroep vrijgesproken²². Ook andere activisten kregen te maken met het gerecht. Onderwijsinspecteur Dumortier, die de taalverordeningen had doen toepassen in het stadsonderwijs, pleegde in een Leuvense gevangenis zelfmoord. De activistische voorman Ursi werd in 1920 door het Hof van Assisen bij verstek ter dood veroordeeld²³.

Tegenover de bestraffing van het activisme stonden de eerbetuigingen aan de openlijke tegenstanders van de Duitse bezetting. Na zijn terugkeer uit Duitsland kreeg Schmit een warm applaus van de hele gemeenteraad. Op 28 februari 1920 mocht burgemeester Colins hem de hoogste burgerlijke onderscheiding uitreiken voor zijn dapper optreden. Ook de voormalige prefect van het atheneum, Gelders, deelde in die eer. Andere Leuvenaars moesten het stellen met een lagere onderscheiding. Om de slachtoffers te eren liet het stadsbestuur gedenkplaten onthullen aan de universiteitsbibliotheek en elders en er werden plannen gemaakt voor twee oorlogsmonumenten: op het Martelarenplein vóór het station voor de vermoorde burgers en op het stadskerkhof voor de gesnevelde soldaten²⁴. De herinnering aan het oorlogsgeweld werd bovendien levendig gehouden door de ontvangst op het stadhuis van talrijke prominenten, waaronder president Wilson van de Verenigde Staten en koning Albert, en door de inrichting van vele optochten, die even zoveel uitingen van Belgisch patriotisme waren.

Onmiddellijk na het vertrek van de Duitse soldaten werden in de stadsadministratie opnieuw de vooroorlogse taaltoestanden hersteld, met Frans als interne diensttaal en naar buiten uit tweetaligheid. Dat stelde geen problemen, hoewel het in sommige diensten nog enkele maanden duurde voor alle Nederlandstalige druksels volledig verdwenen waren. De herverfransing was het werk en de bevoegdheid van het schepencollege. Van de andere partijen in de gemeenteraad kwam er geen verzet.

In het onderwijs was het minder gemakkelijk om de oude taaltoestanden te herstellen. In het basisonderwijs werden opnieuw vanaf het eerste leerjaar drie lesuren Frans gegeven en later meer²⁵. In de vierde graad werd de voertaal noodgedwongen vernederlandst, omdat de nieuwe leerlingen twee jaar geen Frans meer hadden geleerd. De tweede taal — Frans — kreeg er wel bijzondere aandacht: acht à negen uur Franse les per week, en werd de voertaal in de lessen handwerk, lichamelijke opvoeding en huishouding²⁶. In het stedelijk vakonderwijs werd waarschijnlijk in de praktijk een verzoeningsvoorstel overgenomen dat het schepencollege op 13 augustus 1918 aan de Duitse be-

22. Dossier Frantzen; SAL, 2045 bis.

23. STAES P., *Het socialisme in Leuven*, 155.

24. Gemeentebld, 13 december 1920.

25. Volgens een schoolhoofd werd al het mogelijke gedaan „om de verloren tijd terug te winnen”. Hij noemde de resultaten bemoedigend; SAL, 3387 bis.

26. SAL, jaarverslag 1918-1919, 113.

zetter had gedaan. Dat hield de volledige vernederlandsing in van de eigenlijke beroepsafdelingen en van de eerste jaren van de technische afdeling. Ook in het atheneum werd de vernederlandsing teruggeschroefd. De moderne talen, aardrijkskunde en geschiedenis waren gesplitst in twee afdelingen, en werden dus in de Vlaamse sectie (gedeeltelijk?) in het Nederlands onderwezen. Vanaf 1920 volgde ook het vak natuurwetenschappen dat voorbeeld. Omgekeerd kwam in het Sint-Pieterscollege, dat niet onderworpen was geweest aan de *Flamenpolitik* van de bezetter, verzet op gang tegen de verregaande verfransing van het onderwijs. In mei 1919 ondertekenden 14 van de 20 leraars mede een landelijke petitie voor de vernederlandsing van de voertaal. Het initiatief bracht geen concrete resultaten op, maar wijst wel op een vlaamsgezinde mentaliteit in het lerarenkorps²⁷.

6. Besluit

De ondertekening van een petitie voor de vernederlandsing van de voertaal in het onderwijs door een aantal leraars van het Sint-Pieterscollege was een van de weinige uitingen van vlaamsgezindheid in de periode onmiddellijk na de oorlog. Bij het begin van 1919 zag de toekomst er inderdaad somber uit voor de Vlaamse Beweging in Leuven. De Duitse bezetting had wel voor een tijdelijke vernederlandsing van onderwijs en bestuur gezorgd, maar na de bevrijding werden de vernederlandsingsmaatregelen van de bezetter onmiddellijk teruggeschroefd. De slagkracht van de fransgezinden was door de oorlog niet gebroken; integendeel had de fransgezindheid vleugels gekregen door de herinnering aan de Duitse terreur.

Het zou duren tot in de zomer van 1919 vooraleer de Vlaamse Beweging in Leuven zich begon teweer te stellen tegen het aggressief en fransgezinnd Belgisch-nationalisme. De Leuvense flaminganten werden meegezogen in het enthousiasme dat zich in heel Vlaanderen meester had gemaakt van de Vlaamse Beweging naar aanleiding van de parlementsverkiezingen van november, die voor het eerst onder het enkelvoudig algemeen stemrecht werden gehouden. Daarvan werd de doorbraak van de Vlaamse gedachte verwacht.

27. Het initiatief was uitgegaan van het klein seminarie van Hoogstraten, maar het was door kardinaal Mercier stopgezet, voordat alle colleges konden bereikt worden; BOUDENS R., *Kardinaal Mercier en de Vlaamse Beweging*, Leuven 1975, 238-239.

II. De katholieke partij tussen flamingantisme en fransgezindheid na W.O. I.

Zoals op andere plaatsen in het Vlaamse land had de Duitse *Flamenpolitik* tijdens W.O.I. ook in Leuven voor een verregaande vernederlandsing van onderwijs en bestuur gezorgd. Maar in het fransgezinde klimaat van de naoorlog werd snel tabula rasa gemaakt van de Duitse vernederlandsingsmaatregelen. Onmiddellijk na het vertrek van de Duitse soldaten werden in de stadsadministratie de vooroorlogse taaltoestanden hersteld, met het Frans als interne diensttaal en met een uitwendige tweetaligheid. In de stadsscholen van het lager onderwijs moesten noodgedwongen enkele toegevingen gedaan worden op taalgebied, zoals de vernederlandsing van de voertaal in de vierde graad, maar het schepencollege voerde opnieuw de intensieve studie van het Frans in vanaf het eerste leerjaar, zodat het stadsonderwijs de tweetaligheid bleef bevorderen. De herverfransing was het werk en de bevoegdheid van het schepencollege, waarin wel één socialist zetelde, maar dat nog altijd gedomineerd werd door de liberale partij. Van de katholieke oppositie kwam geen verzet. De katholieke gemeenteraadsleden behoorden namelijk allen tot de conservatieve rechterzijde, die de fransgezinde politiek van het gemeentebestuur steunde. Buiten de gemeenteraad kreeg de conservatieve Katholieke Kring echter af te rekenen met een groeiend aantal arbeiders en flaminganten, die de interne samenhang van de partij op de proef stelden. De oorlog had hun eisen geradicaliseerd en de roep om meer inspraak klonk steeds luider.

1. De katholieke partij verscheurd

Door de oorlogsomstandigheden was de werking van de katholieke arbeidersbeweging na 1914 stilgelegd¹. Na de bevrijding organiseerde zij zich opnieuw en beter. In december werd de Werkliedenbond van Leuven opgericht met aan het hoofd de metaalarbeider Antoon Léonard, die zijn sporen in de vakbeweging reeds vóór de oorlog had verdiend. Maar de motor van de nieuwe organisatie was pater Valerius Claes, de proost van de katholieke arbeiders en de bestuurder van het Secretariaat der Maatschappelijke Werken. In die functie bepaalde deze franciscaan vanaf 1910 het beleid van de katholieke arbeiders

1. Over de geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging van Leuven kan men lezen bij MAMPUYS J., *Algemeen christelijk vakverbond. Een bijdrage tot de geschiedenis van de Kristelijke vakbeweging van Leuven*, s.l.s.d.; (MATTHYS L.), *50 jaar christelijke vakbeweging in het arrondissement Leuven*, s.l.s.d. en GERARD E., *Leuven 1919-1940. De politieke ontwikkeling*, in een te verschijnen werk over de geschiedenis van Leuven in de 20ste eeuw.

beweging in Leuven. Hij stond ook achter de oprichting in het arrondissement van een Christen-Democratisch Verbond, dat de politieke arm van de vakbeweging moest worden. Voorzitter daarvan was de 28-jarige Floris Van der Mueren, een veelbelovend musicoloog en radicaal flamingant. Van der Mueren was een goede vriend van Davidsfondsvoorzitter Vliebergh, die hem in oktober 1919 aanstelde tot secretaris-schatbewaarder en tot propagandist voor Brabant².

Spreekbuis van de katholieke arbeidersbeweging van het arrondissement Leuven werd het weekblad *De Nieuwe Tijd*. Op 4 januari 1919 verscheen het eerste nummer met op de voorpagina het programma van de katholieke arbeiders. Op taalgebied stond het afdwingen van het minimumprogramma centraal. Tot aan de parlementsverkiezingen van 16 november 1919 werd bijna wekelijks gepleit voor een snelle oplossing van het taalvraagstuk. Voor *De Nieuwe Tijd* hingen de belangen van de Vlaamse Beweging en van de arbeidersbeweging samen. Op die manier bewerkte het blad van de katholieke arbeiders zijn lezerspubliek ten voordele van het minimumprogramma. Dat hield de splitsing in van het leger in Vlaamse en Waalse eenheden en de volledige vernederlandsing van bestuur, onderwijs en gerecht samen met een hervorming van de centrale administraties, zodat de aangelegenheden betreffende het Vlaamse landsgedeelte in het Nederlands zouden behandeld worden.

Geregeld nam *De Nieuwe Tijd* de taaltoestanden in het Leuvense stadsbestuur op de korrel³; er werd in het bijzonder aanstoot genomen aan de fransgezinde houding van het stadspersoneel. Het kwam namelijk voor dat Nederlandstalige inwoners in het Frans werden te woord gestaan of Franstalige formulieren toegestopt kregen. Gelijkaardige pesterijen ten opzichte van Nederlandssprekenden werden vastgesteld bij het personeel van de Posterijen.

De Nieuwe Tijd gaf haar volle steun aan het Katholiek Vlaams Verbond, dat de katholieke flaminganten uit het arrondissement Leuven verenigde. Dit Verbond werd op initiatief van Vliebergh opgericht om het minimumprogramma bij de parlementsverkiezingen aan de katholieke kiesvereniging op te leggen. De stichtingsvergadering vond plaats op 20 januari 1919 in de gebouwen van de Gilde van Ambachten en Neringen. Het Verbond stichtte afdelingen in elk kanton; in Leuven kwam de leiding in handen van Norbert Gijsen, de rechterhand van Vliebergh. Het voorbeeld van Leuven vond snel navolging. In februari werden soortgelijke bonden opgericht voor Mechelen en Limburg, in maart voor Brussel⁴.

2. WILS L., *Honderd jaar Vlaamse Beweging, II, 1914 tot 1936*, Leuven 1985, p. 99.

3. Zo op 24 mei, 7 juni en 26 juli 1919.

4. GERARD E., *De structuur van de katholieke partij, bijzonder in het Vlaamse land (1918-1921)*, lic.-verh., Leuven 1976, pp. 37-38 en 41.

Onder het voorzitterschap van Vliebergh ontplooidde het Katholiek Vlaams Verbond van Leuven een intense activiteit. In augustus zou het al ca. 90 meetings gehouden hebben. De gevolgen bleven niet uit. Toen de Katholieke Associatie van het arrondissement Leuven eind februari voor het eerst in vijf jaar opnieuw vergaderde, sprak haar voorzitter, oud-minister Prosper Pouillet, zich uit voor de gelijkheid van de twee landstalen⁵. Maar het Verbond ondervond ook tegenwerking. Voor 23 maart was in Leuven een grote openbare meeting aangekondigd waarop enkele vlaamsgezinde voormannen uit de katholieke partij het woord zouden voeren. Boerenbondvoorzitter Joris Helleputte zou spreken over „Vlaamse beweging en algemene politiek” en de Antwerpse volksvertegenwoordiger Alfons Van de Perre over de economische gevolgen van de verwezenlijking van het minimumprogramma. Ook de voorzitter van het Algemeen Vlaams Verbond, Frans van Cauwelaert, zou aanwezig zijn. Maar burgemeester L. Collins verbood de betoging om veiligheidsredenen.

Voor de flaminganten was de beslissing van de burgemeester een voorbeeld van de fransdolle houding van het gemeentebestuur. Daar hadden zij op het eerste gezicht reden voor. Op 7 maart had Collins immers een Belgisch-nationalistische meeting laten doorgaan waarop Pierre Nothomb, de leider van het *Comité de Politique Nationale*, als spreker was uitgenodigd⁶. Toen enkele vlaamsgezinde studenten luidruchtig hun ongenoegen kenbaar maakten, riep Nothomb uit: „S’il y a des allemands dans la salle qu’ils s’en aillent”. Daarop sprong de vlaamsgezinde hoogleraar Scharpé recht en riep dat men Vlamingen niet mocht gelijk stellen met Duitsers. Door zijn uitspraak viel hij in ongenade bij de fransgezinde studenten. Dat was niet onbegrijpelijk gezien de explosieve sfeer die op dat ogenblik aan de universiteit heerste⁷. In de nacht van 11 op 12 maart 1919 kwam het in de straten van Leuven tot vechtpartijen. De vlaamsgezinde studenten hadden zich daarbij aaneengesloten tegen de anti-Vlaamse mentaliteit van hun patriottische en Franstalige medestudenten. Bij Scharpé werden ruiten ingegooid. Daarna bleef de toestand gespannen, zodat burgemeester Collins een samscholingsverbod uitvaardigde om nieuwe onlusten te vermijden; daarvan werd de KVV-meeting het slachtoffer.

Na de explosieve maand maart ging de polarisatie tussen Belgisch-nationalisten en flaminganten verder. Begin april werd door enkele patriottische hoogleraren (Schickx, Van der Essen, Mayence, Cauchie, Gilson) een *Comité d’Action Politique* opgericht om de vlaamsgezinde tendensen aan de universiteit tegen te gaan. Zij gaven de aanzet voor de oprichting van een *Ligue d’Union Nationale* in het arrondissement Leuven naar het voorbeeld van het *Comité de Po-*

5. *De Nieuwe Tijd*, 1 maart 1919.

6. VAN DE LEEST I., *Lodewijk Scharpé ...*, pp. 200-201.

7. VOS L., *Ideologie en idealisme. De Vlaamse studenten te Leuven in de periode tussen de twee wereldoorlogen*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1975, p. 265 p.

litique Nationale in Brussel. Tijdens de laatste week van april deden de Belgisch-nationalistische aanhangers van de Union Nationale voor het eerst van zich spreken, toen ze in groep optrokken door de straten van Leuven⁸. Voorzitter van de Union Nationale was de Leuvense professor Schickx, die de kop van jut was voor de vlaamsgezinde studenten. Eind maart was in de kelder van zijn huis een kleine bom ontploft⁹.

Dat de nieuwe Belgisch-nationalistische vereniging uit een katholiek milieu was voortgekomen kon geen verwondering wekken. De Vlaamse Beweging was na de oorlog nog altijd voor 90 % katholiek, zodat uit die hoek het grootste gevaar kwam voor de vernederlandsing van het openbare leven. Maar de dominerende katholieke positie had nog geen gevolgen voor de levensbeschouwelijke opstelling van de Union Nationale. Op 18 mei stond in het eerste nummer van haar weekblad *Le Parti National*: „Avant d'être libéraux, catholiques, socialistes, nous sommes Belges. Nous souhaitons voir diminuer l'intensité des luttes de partis et de classes". De fransgezinde notabelen die deel uitmaakten van de Union Nationale werden nog verenigd door hun haat tegen Duitsland en het activisme: „Nous sommes, nous restons attachés à l'idée que nous devons continuer à faire masse de toute notre force contre l'Allemagne. Nous l'écrivons à la manchette de ce journal: Ceci est écrit en haine de l'Allemagne". In die afkeer voor al wat Duits was, deelden de flaminganten mee, die neo-activisten werden genoemd, omdat zij het voorbeeld van de activisten volgden in hun strijd voor de vernederlandsing van het Vlaamse land. Maar de scherpe en onverzoenlijke opstelling van de Union Nationale was niet van aard om de vlaamsgezindheid in te dijken. Integendeel werd nu in vlaamsgezinde middens de stemming milder t.a.v. het optreden van de activisten die tijdens W.O.I. met de Duitse bezetter hadden meegewerkt. Het weekblad van de katholieke arbeiders *De Nieuwe Tijd* schreef op 7 juni dat het activisme wel een dwaling was geweest, maar dat nu de regering verzoenend moest optreden. Van anti-Belgicisme was in de Vlaamse Beweging toen geen sprake, zelfs niet in de Leuvense studentenkringen. Typerend op dat gebied is de Guldenstopenviering van 1919, die vanwege het doorlopen van het academisch jaar kon bijgewoond worden door de Leuvense studenten¹⁰. Volgens *De Nieuwe Tijd* waren er 6.000 aanwezigen. Tijdens de toespraak van A. Van de Perre kwamen enkel fransgezinde studenten uitdagend met de Belgische vlag zwaaien. Volgens *De Standaard* „schoten soldaten toe, veroverden de driekleur en de Vlaamse houthakker Paul Davidts besteeg het verhoog, de zwaaiende vlag triumfantelijk in de lucht".

8. Stadsarchief van Leuven (SAL), verslagboek schepencollege, 2 mei 1919.

9. *De Nieuwe Tijd*, 29 maart 1919.

10. VOS L., *Bloei en ondergang van het A.K.V.S.*, I, Leuven 1982, pp. 112-113.

Dat zelfs Davidts nog geen „België-hater” was, wilde wel wat zeggen. In 1918 was hij als korporaal voor zijn aandeel aan de frontbeweging op strafkamp naar de Orne gestuurd. Daarna moest hij tot in augustus 1919 in Oostende Duitse krijgsgevangenen bewaken. Davidts had op 1 juni als spreker deelgenomen aan de eerste meeting van de pas opgerichte Frontpartij¹¹. Toch had hij op dat ogenblik de overstap naar het Vlaams-nationalisme nog niet gemaakt. Op 8 juli verduidelijkte hij aan Scharpé zijn standpunt: „Ik krijg uit Leuven brieven waarin ze zeggen: de leeuw is gemuilband — ik versta niet waarom zulks gezegd wordt. Te Leuven zal ik tonen dat ik geen masker op heb. En ik verklaar dus nog, lijk vroeger, een franskiljon op de lijst en ze zullen met mij af te rekenen hebben”¹².

Volgens Davidts was de opkomst van een radicaal vlaamsgezinde partij afhankelijk van de ontwikkelingen op taalgebied in de katholieke partij, die tot dusver nog geen duidelijk standpunt had ingenomen over het minimumprogramma. Op maandag 11 augustus slaagde de Leuvense volksvertegenwoordiger P. Poulet erin zijn wil op te leggen aan de katholieke kiesvereniging van het kanton Leuven¹³. Er werd een akkoord bereikt over „de gelijkheid in feite en in rechte voor wat aangaat de taalbelangen der Vlamingen en der Walen, in de inrichting van het onderwijs, van het bestuur, van het gerecht en van het leger”. De Katholieke Associatie benadrukte wel dat „ene grondige kennis der Franse taal onbetwistbaar nuttig is voor de bevolking der Vlaamse streek”. De goedgekeurde tekst hield een erkenning in van het minimumprogramma van Van Cauwelaert, hoewel dat niet met zo veel woorden was gezegd. Tegelijk werd het activisme in scherpe bewoordingen veroordeeld, „dat ene verraderlijke daad uitmaakt ten opzichte van het Belgisch vaderland”¹⁴.

Voorlopig werd de inhoud van de dagorde nog niet openbaar gemaakt in afwachting van de uitspraak die de Katholieke Associatie van het arrondissement later moest doen. Maar de bedoelingen van Poulet werden voor iedereen duidelijk op 17 augustus, toen het Katholiek Vlaams Verbond Leuven in het Sint-Pieterscollege een „monsterbetoging” hield waaraan wel 70 verenigingen deelnamen. De sprekers waren katholieke flaminganten van formaat, F. Van Cauwelaert en A. Van de Vyvere en verder de Leuvenaars Poulet en Davidts. Poulet hield een fel opgemerkte toespraak, waarin hij de gelijkheid tussen Vlamingen en Walen hoog aansloeg en zich daarvoor beriep op de troonrede van 12 november: „Hoe kan iemand met gezond verstand eraan denken, met een verminkte gelijkheid voor de dag te komen? Die mensen stuiten op een on-

11. *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, I, Tielt 1973, p. 376.

12. Dossier Paul Davidts; Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven, D 2174.

13. *De Nieuwe Tijd*, 16 augustus 1919.

14. De volledige tekst van de dagorde is te vinden in het katholieke kiesblad *De Toekomst* (Universiteitsarchief, fonds Henderick, varian Louvain IV).

mogelijkheid. Ik ben in geweten verplicht, door de vensters en de deuren van dit lokaal, hun toe te roepen: onmogelijk zelfs naar uw 'oplossingen' te luisteren; oplossingen met verminkte gelijkheid ten nadele van de Vlamingen of van de Walen, komen niet in aanmerking. Ze moeten en zullen van de hand gewezen worden". Een spoedige en volledige oplossing van het taalvraagstuk was volgens Poulet niet alleen van belang voor de Vlamingen maar ook voor „het welzijn van geheel het Vaderland", waarmee hij de ondermijnende werking voorzag die de taalstrijd voor de Belgische eenheid kon hebben. Daarna overliep hij de vier punten van het minimumprogramma die hij een voor een besprak en goedkeurde. Tenslotte wees Poulet op de patriottische houding van de meeste vlaamsgezinden tijdens de oorlog: „Ik besluit: uw programma eerbiedigt de rechten van de Walen en vraagt gelijkheid voor de Vlamingen. Uw programma wil de banden der verbroedering tussen Walen en Vlamingen eerder versterken, dan verzwakken. Ik heb mij er dus bij aangesloten, en spoor al de goede vaderlanders aan, het zonder vooringenomenheid te onderzoeken, en het dan uit alle krachten, met hart en ziel, te verdedigen, zoals ikzelf het zal doen" ¹⁵.

De woorden van Poulet werden door de omstaanders op stormachtig gejuich onthaald. Ook in de vlaamsgezinde pers leidde de rede van Poulet tot uitingen van vreugde, al bleef het dan een symbolische overwinning. Door de fransgezinden werd met grote verontwaardiging gereageerd; zij zagen in Poulet een verrader. De katholieke oud-minister behoorde immers zelf tot de verfranste bovenlaag in Vlaanderen die het eerste slachtoffer zou worden van de vernederlandsing van het openbare leven.

Het „verraad" van Poulet gaf een sterke impuls aan de Ligue d'Union Nationale, die zich omvormde tot een politieke formatie. Zij werd nu een toevluchtsoord voor een aantal ontevreden katholieken, die zichzelf als het geweten aan de katholieke partij beschouwden. Opvallend was de grote invloed van professoren van de katholieke universiteit in de nieuwe Belgisch-nationalistische partij. Samen met voorzitter Schickx waren ze met zeven vertegenwoordigd in de raad van bestuur, die 23 leden telde. Maar het ontbrak de Union Nationale aan grote persoonlijkheden uit de katholieke partij.

Het weekblad *L'Union Nationale*, de opvolger van het mislukte *Le Parti National*, nam vanaf 21 september wekenlang de katholieke partij onder vuur. Het hamerde stevast op dezelfde spijker: dat de katholieke partij beheerst werd door neo-activisten en dat Poulet daarvoor verantwoordelijk was. Onder de titel „Il ne faut pas confondre avec Davidts" werd weliswaar erkend dat

15. De redevoering van Poulet werd integraal opgenomen in MOYERSOEN L., *Prosper Poulet en de politiek van zijn tijd*, Brugge-Brussel 1946, pp. 361-368.

Poulet geen Vlaams-nationalist was, maar volgens het weekblad van de Belgisch-nationalisten maakte dat weinig verschil uit¹⁶.

De toevloed van de katholieken naar de Union Nationale had een averechts effect op de aanwezigheid van de liberalen aldaar, hoewel de Belgisch-nationalistische partij zich op levensbeschouwelijk gebied neutraal opstelde. Twee liberale kopstukken, het bestuurslid van de Liberale Vereniging L. Hamande en de schepen van Onderwijs Schmit, trokken zich op het allerlaatste ogenblik terug van de kandidatenlijst¹⁷. In de katholieke partij werd die evolutie met argwaan bekeken, omdat daardoor voor iedereen duidelijk werd dat vooral de katholieken verscheurd waren. Om dezelfde reden werd in liberale kringen de opkomst van de Union Nationale bij de verkiezingen aange-
moedigd.

Op de eerste algemene vergadering van de Union Nationale, op 28 september in zaal Eden, ontzegde de liberale lijststaandevoerder Claes de Belgisch-nationalistische partij niet het recht aan de verkiezingen mee te doen¹⁸. Maar hij merkte op dat de Union Nationale en de liberale partij niet tegen elkaar, maar samen voor taalvrijheid moesten strijden. Hun programma was trouwens gelijklopend. Zij wilden beiden de bestaande taaltoestanden in stand houden, dus met behoud van de voorrangspositie van het Frans in het stadsbestuur en van de „vrijheid van de huisvader”, wat zoveel betekende als blijvende verfransing van het middelbaar onderwijs. Zij konden wel akkoord gaan met de oprichting van een Nederlandstalige universiteit in Vlaanderen, maar dan zonder de bestaande af te schaffen. Daarom kwam de nieuwe universiteit volgens de Union Nationale beter in Antwerpen of in Brugge, en niet in Gent.

In de Katholieke Associatie van het arrondissement Leuven werd op 21 september de dagorde van Poulet aangenomen¹⁹. Niet de goedkeuring ervan was een verrassing, maar wel het succes waarmee dat gebeurde. Er waren slechts één tegenstem en twee onthoudingen, o.a. van de Tienenaar Rosseels die met klem de „vrijheid van de huisvader” verdedigde. Hoe was de schijnbare onmondigheid van de Franstalige elite te verklaren? In de eerste plaats hadden de felste anti-flaminganten de katholieke partij reeds verlaten voor de Union Nationale. Bovendien waren de fransgezinden op de lijst vertegenwoordigd door de Wouters d'Oplinter, die op de tweede plaats stond. Zoals vele anderen had hij zich achter de vlaamsgezinde dagorde geschaard om een nieuwe breuk in de katholieke partij vlak vóór de verkiezingen te vermijden. Diegenen die weigerachtig stonden tegenover het minimumprogramma, konden aanvoeren dat Poulet nooit uitdrukkelijk de afschaffing van het Franstalig onderwijs in Vlaanderen

16. *L'Union Nationale*, 12 oktober 1919.

17. *De Nieuwe Tijd*, 8 november 1919.

18. *L'Union Nationale*, 1 oktober 1919.

19. *De Nieuwe Tijd*, 8 november 1919.

had bepleit, zoals ook het katholieke kiesblad *De Toekomst* deed opmerken. In elk geval vonden enkele radicale flaminganten het taalprogramma van de katholieken niet bevredigend; zij droegen een eigen lijst van de Frontpartij voor, met Paul Davidts op de eerste plaats.

De socialistische partij mengde zich niet in het taaldebat. Volgens het weekblad van de christen-democraten werden in de socialistische *Volkswil* de katholieken beschuldigd van collaboratie met de Duitse bezetter, omdat de socialisten zich zo wilden distanciëren van socialistisch activisme²⁰. En op een verkiezingsmeeting in oktober beschuldigde de nieuwe socialistische partijleider Doms de katholieke voorman Poulet ervan dat hij alleen de vervlaamsing van de rijkscholen wilde om daarmee het officieel onderwijsnet oneerlijke concurrentie aan te doen.

De invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht en de uitbreiding van de evenredige vertegenwoordiging, samen met de mentaliteitsverandering door de oorlog gooiden de verhoudingen tussen de partijen grondig door elkaar bij de parlementsverkiezingen van 16 november 1919. De socialistische partij werd met 27 % van de stemmen de tweede partij van het arrondissement. In het geïndustrialiseerde kanton Leuven stak ze zelfs de katholieke partij voorbij. Bij de liberalen was de ontgoocheling groot na de zware verkiezingsnederlaag — zij vielen terug op 13 % van de stemmen —, maar zij konden hun zetelaantal behouden door de invoering van de lijstverbinding tussen de arrondissementen van éénzelfde provincie. Dat de katholieken een zetel verloren, was vooral het gevolg van het succes van de Union Nationale die in het arrondissement 8 en in het kanton Leuven zelfs 10 % van de stemmen behaalde²¹. Omdat de Vlaams-nationalisten niet van de grond kwamen, zou de katholieke partij haar koers op taalggebied wijzigen.

2. Naar een anti-climax

Als reactie op de verkiezingsuitslag schreef *De Nieuwe Tijd* dat „het Vlaamse programma bij velen in het verkeerde keelgat was geschoten”. Het was het startsein om vanaf 1920 veel voorzichtiger te worden met uitspraken over taalkwesties. Na het ontslag van pater Claes in oktober 1920 viel de vlaamsgezinde propaganda in het blad van de christen-democraten op een dieptepunt. Boze tongen beweerden dat de katholieke franskiljons op Claes' vertrek hadden aangedrongen²². Zeker is dat in maart 1920 veertien leiders van de Waalse

20. Op 18 oktober en 1 november 1919.

21. De twee lijsten van ontevreden boeren en middenstanders (o.l.v. J. Clynmans) vormden voor de katholieke partij geen bedreiging.

22. GERARD, *Leuven 1918-1940*, p. 12.

christelijke vakbeweging een felle aanklacht tegen hun Vlaamse collega's hadden gericht aan kardinaal Mercier. Met name aan pater Claes verweten ze dat hij de beweging politiek wilde oriënteren binnen het kader van de Katholieke Vlaamse Landsbond²³.

De sterke positie van de fransgezinde elite in de katholieke partij werd ook duidelijk in de Leuvense gemeenteraad. Toen de socialistische minister van Kunsten en Wetenschappen in 1920 ingreep ten voordele van gestrafte activisten in het onderwijs, profiteerden ook de afgezette Leuvense onderwijzers Frantzen en van Haegendoren daarvan. De gemeenteraad legde echter in beide gevallen de opgelegde strafvermindering naast zich neer. Katholieken en liberalen hadden zich unaniem uitgesproken tegen strafvermindering. Er kwam alleen verzet van de aanwezige socialisten, die zich ondertussen reeds voor het minimumprogramma hadden uitgesproken.

De socialistische woordvoerder Vandemoortele vond, dat „actuellement, le jugement peut être moins sévère que dans l'enthousiasme de la victoire”²⁴. De Leuvense socialisten spraken zich wel nog niet uit voor amnestie, maar hun standpuntwijziging was betekenisvol.

In 1920 was de slagkracht van de Leuvense franskiljons nog zeer groot. In hun kaart speelde de uitslag van de bevolkingstelling van 31 december, die beïnvloed was door de stemmingmakerij i.v.m. de taalwet in bestuurszaken. In vergelijking met tien jaar vroeger was het aantal tweetaligen onrustwekkend gestegen ten nadele van de eentalige Vlamingen, die nog slechts de helft van de Leuvense bevolking uitmaakten. De uitslag van de bevolkingstelling zou een belangrijk wapen worden in de handen van de fransgezinden om voor Leuven afwijkingen te vragen op de territoriale eentaligheid van het Vlaamse landsgedeelte.

3. De gemeenteraadsverkiezingen van april 1921

1921 kondigde zich aan als een zeer belangrijk jaar voor de vlaamsgezinden van Leuven. In het parlement stond de taalwet op de openbare besturen op stapel, die het stadsbestuur moest vernederlandsen. Minstens even belangrijk waren de gemeenteraadsverkiezingen van april, voor het eerst onder het algemeen enkelvoudig stemrecht. Daarvan werd de doorbraak verwacht van de socialisten en

23. De Naamse proost Pierlot aan Mercier, 6 maart 1920. Claes kreeg een verwijt van Mercier en antwoordde op 15 april dat hij alleen van parallele werking tussen de arbeidersbeweging en de Landsbond gesproken had. Aartsbisshoppelijk Archief te Mechelen, fonds Mercier, dozen 3 en 4, Sociale werken. Claes werd enkele jaren later in feite nationaal secretaris van de Katholieke Vlaamse Landsbond. Dat bevestigt dat zijn ontslag als directeur van de sociale werken te Leuven niet van zijn capucijnenorde maar van de aartsbisshop zal uitgegaan zijn.

24. Tijdens de gemeenteraadszitting van 8 juni 1920.

van de christen-democraten en flaminganten in de katholieke partij, wat mooie perspectieven zou openen voor de Vlaamse zaak.

De sterke positie van de Franstalige elite zou deze gemeenteraadsverkiezingen sterk beïnvloeden.

In de katholieke partij werd slechts na lang getouwtrek en openlijke onenigheid een eenheidslijst goedgekeurd. Uiteindelijk werd met 187 stemmen tegen 113 de samenstelling van de lijst aanvaard die was voorgesteld door de voorzitter van de Katholieke Associatie van Leuven, de universiteitsprofessor en oorslogsburgemeester van Leuven A. Nerinx²⁵. De onervaren Fernand Smolders, zoon van de laatste katholieke burgemeester van Leuven, werd als kandidaat-burgemeester naar voren geschoven. Omdat de katholieke partij bij de gemeenteraadsverkiezingen niet met een Vlaams-nationalistische formatie moest afrekenen, was de druk om flaminganten op te nemen niet groot. Als enige uitgesproken flamingant stond de veelbelovende advocaat en vertrouwensman van de Boerenbond, Alfred Raport, op de zesde plaats. De katholieke arbeiders waren met zes man vertegenwoordigd op 25, maar zij kregen slechts enkele kiesbare plaatsen.

Niet alleen de lijstsamenstelling was ongunstig voor de flaminganten, ook het katholieke partijprogramma ging helemaal niet in de richting van een „volledige en spoedige” oplossing van het taalvraagstuk, zoals Poulet in 1919 had voorgestaan. In het verkiezingsblad van de katholieke partij stond, dat „de kandidaten der katholieke partij het nationaal karakter van dit vraagstuk erkennen, waarvan de oplossing echter afhangt van de wetgevende macht, en ze verbinden zich op een rechtzinnige wijze de verplichtingen na te leven welke de wetten op taalgebied aan de gemeentebesturen zullen opleggen; voor het overige verklaren zij hun persoonlijke mening voor te behouden”²⁶. De katholieke arbeiders, die na de verkiezingen van 1919 en zeker na het ontslag van pater Claes een gematigd vlaamsgezinde koers hadden ingeslagen, stelden pas op 26 juni, enkele weken na de verkiezingen, hun eigen taalplan voor. Hun *Nieuwe Tijd* drong aan op de toepassing van het principe moedertaal-voertaal in het onderwijs, wat in Leuven neerkwam op een vernederlandsing. Met de studie van de tweede taal mocht niet begonnen worden vóór de derde graad van het lager onderwijs. In bestuurszaken stelden zij al hun hoop op de komende taalwet.

Het kiesprogramma en de lijstsamenstelling van de katholieke partij maakten duidelijk dat de fransgezinde elite in de stad Leuven sterker stond dan in het kanton of in het arrondissement. Bovendien misten de vlaamsgezinden een sterke persoonlijkheid zoals Poulet, die de twijfelaars op sleeptouw kon nemen. De vijandige houding van de katholieke partij ten opzichte van het mi-

25. *L'Union Nationale*, 17 april 1921.

26. *Het Stadhuis*, 14 april 1921 (Universiteitsarchief, fonds Henderick, varia Louvain IV).

nimumprogramma was echter ook ingegeven door de opkomst van de Union Nationale die zich had ontwikkeld tot een succesvolle zweeppartij. Met haar weekblad *L'Union Nationale* bleef zij na de verkiezingen van 1919 de publieke opinie bewerken voor het behoud van het Frans in het openbare leven. Zij richtte haar pijlen vooral op „les petits vicaires et les boerenbondistes” in de katholieke partij²⁷. Om haar doel te bereiken in de gemeentepolitiek streefde zij naar een monsterverbond tussen de katholieke partij en de liberale partij, waarvan de Union nationale de kern zou vormen. Naast een fervente fransgezindheid moest de rabiante afkeer voor het socialisme het bindmiddel worden. Maar haar pogingen faalden, omdat de levensbeschouwelijke tegenstellingen onoverbrugbaar bleken.

In de liberale partij werd de lijst aangevoerd door de liberale volksvertegenwoordiger Raoul Claes, die voor lange tijd zijn stempel zou drukken op het gemeentebestuur. Burgemeester Colins trok zich in stilte terug. Ook schepenen van onderwijs Schmit stelde zich geen kandidaat meer. Maar de afwezigheid van enkele notoire franskiljons deed geen afbreuk aan het fransgezinde karakter van het liberale programma, dat nog altijd opkwam voor „la liberté et l'égalité des langues et la résistance à toute mesure qui pourrait nuire à l'unité de la patrie ou conduire à la séparation administrative”²⁸.

De socialistische partij, de linkse bondgenoot van de liberalen, zat met haar standpunt op taalgebied ongeveer op dezelfde golflengte als de katholieke arbeiders. Zij sprak zich voorzichtig uit voor de vernederlandsing van het stadsbestuur van Leuven, die geen afbreuk mocht doen aan de eerbied voor anderstaligen. Ook voor *De Volkswil* was het een schande dat in de stadsscholen vóór de derde graad met het onderricht in de Franse taal werd begonnen²⁹. De uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen zorgde voor een aardverschuiving. De liberale partij werd weggeveegd en behield nog maar een kwart van de 16 zetels die haar in het verleden de absolute meerderheid hadden geschonken. De katholieke partij werd nu de grootste partij, op de voet gevolgd door de socialisten; ze telden elk tien zetels. De Union Nationale deed het veel minder goed dan in 1919, toen zij in het kanton Leuven bijna 10 % van de stemmen haalde. Bijna twee jaar later moest zij het in de stad Leuven stellen met nog maar 6 % van het kiezerspubliek, wat toch nog voldoende was om

27. In 1920 verscheen *Un Livre Noir de la Trahison Activiste*, waarin bewijsstukken werden gepubliceerd over de schaduwzijden van het activisme. De auteur ervan was Rudiger, de schuilnaam voor de Leuvense doctor in de Germaanse filosofie Armand Wullus, van wie de vader een van de slachtoffers was geweest van de Duitse terreur in augustus 1914. Vlak vóór de parlementsverkiezingen van november 1921 kwam hij met een tweede boek klaar, *Flamenpolitiek* (Wils, *Honderd jaar Vlaamse Beweging*, II, pp. 127-128). Voor de Union Nationale bestond er natuurlijk geen betere propaganda.

28. In het kiesblad *Le Libéral* (Universiteitsarchief, fonds Henderick, varia Louvain II).

29. *De Volkswil*, 19 maart 1921.

één afgevaardigde naar de gemeenteraad te sturen. De afkalving van haar stemmenaantal was het gevolg van de geslaagde anti-vlaamsgezinde campagne van de liberale partij en de zeer gematigde opstelling van de katholieken, maar wees ook op het verslappen van de polarisatie tussen flaminganten en fransgezinden, die de onmiddellijke naoorlog kenmerkte. Dat zou duidelijk worden bij de vorming van het nieuwe schepencollege.

Onmiddellijk na de verkiezingen benaderden de socialisten de liberale partij met het oog op de vorming van een anti-klerikaal schepencollege³⁰. Maar de afkeer die in conservatieve kringen bestond tegenover de socialistische partij, maakte een herstel van de jarenlange coalitie minder waarschijnlijk. Bovendien voelden de liberalen er blijkbaar weinig voor om vanuit een minderheidspositie met de socialisten sloop te gaan. Omdat een coalitie tussen katholieken en socialisten al evenmin tot de mogelijkheden behoorde, speelde de liberale partij een sleutelrol in de besprekingen. Op 18 mei sprak de Liberale Vereniging zich uit voor de vorming van een driepartijencollege met drie bijkomende voorwaarden: zij eiste de belangrijke schepenzetel van onderwijs voor zich op en stelde haar veto tegen elke vorm van toelage aan het vrij onderwijs. Op taalgebied kon er geen sprake van zijn om het stadsbestuur volledig te vernederlandsen; het moest op zijn minst tweetalig zijn.

Op 8 juni stapten de socialisten boos van de onderhandelingstafel op, omdat ze de voorstellen van de katholieken en de liberalen ver onvoldoende vonden. Die twee partijen hadden het al vooraf op een akkoord gegooid om Smolders als burgemeester te benoemen. De liberale voorman Claes zou de belangrijke schepenzetel van Onderwijs krijgen en de katholiek Depetter die van Openbare Werken.

De politieke crisis bleef aanslepen tot in maart 1922, toen Veltkamp schepen van Burgerlijke Stand werd en Vatlet schepen van Financiën. Voor de liberalen waren er op dat ogenblik nog weinig redenen om met de socialisten in zee te gaan. De coalitie met de katholieken werkte. In ruil voor de burgemeestersstoel hadden de liberalen hun zin gekregen op alle gebied. De grote verliezers waren niet alleen de socialisten, maar ook de standen in de katholieke partij, die niet in het schepencollege vertegenwoordigd waren. De ironie van het lot was dat de Union Nationale haar slag had thuisgehaald. Haar vertegenwoordiger Van Hauw zat niet in het schepencollege, haar programma wel. Dat de fransgezinde elite zich in een sterke positie bevond, werd ook duidelijk bij de parlamentsverkiezingen van november 1921. Zoals de gemeenteraadsverkiezingen in het voorjaar al hadden doen vermoeden, werd in de katholieke partij het minimumprogramma van het Katholiek Vlaams Verbond niet langer overgenomen.

30. Het verloop van de onderhandelingen over de vorming van het schepencollege wordt uitgebreid besproken in het gemeenteblad.

Die stap terug op taalgebied wierp vruchten af. Een van de boegbeelden van de Union Nationale, Jules Roberti, keerde terug naar zijn vroegere partij. Bij de verkiezingen werd de Union Nationale weggeblazen in het voordeel van de katholieken. De Frontpartij kon niet profiteren van de gematigde taal die in de katholieke partij over de Vlaamse kwestie werd gesproken. De liberalen stagneerden en de socialisten, die geschreven hadden dat hun programma zo vlaamsgezind was als dat van de fronters („Het enige verschil is dat wij tegen de bestuurlijke scheiding zijn”)³¹, verloren zelfs lichtjes. De verkiezingen waren in Leuven dus niet bepaald een aanmoediging om snel werk te maken van de vernederlandsing van het stadsbestuur.

4. Een Nederlandstalig bestuur?

Op 22 juli 1921, onmiddellijk na de installatie van de nieuwe gemeenteraad en voor hij zijn pijlen op de samenstelling van het nieuwe schepencollege richtte, had de socialistische woordvoerder Vandemoortele een oproep gedaan om „zoveel mogelijk het Vlaams te gebruiken dat door iedereen verstaan wordt en dat niemand van ons onmachtig is. Zo ook vraag ik dat de verslagen en andere documenten die ons worden uitgedeeld voortaan in beide talen zouden worden uitgedeeld”. Dergelijke maatregelen waren dringend noodzakelijk geworden, omdat een groot aantal van de nieuw verkozen gemeenteraadsleden onvoldoende Frans verstond. Met de goedkeuring van de liberalen en de katholieken werden voortaan de documenten die voor de gemeenteraadsleden bestemd waren, in de twee talen opgesteld, weliswaar met het Frans bovenaan. Depetter en Claes hadden wel in naam van hun partij de vrijheid opgeëist om in de gemeenteraad de taal te spreken die men wilde. Maar in de praktijk nam het gebruik van het Nederlands zienderogen toe.

Het socialistische gemeenteraadslid Vandemoortele deed zijn voorstel één week voor de nieuwe taalwet op bestuurszaken door de Kamer aangenomen werd. Omdat in de Senaat toegevingen waren gedaan aan de fransgezinden, was de tekst die op 29 juli 1921 door de volksvertegenwoordigers goedgekeurd werd minder verregaand dan het oorspronkelijke wetsoordeel. De parlementsleden uit Leuven stemden verdeeld: zoals te verwachten, steunde de katholiek Pouillet het voorstel en was de liberaal Claes tegen. De socialist Doms bleef bij de eindstemming (ongewild) afwezig, maar bij de bespreking per artikel stemde hij telkens met de voorstanders.

Wat hield de taalwet op bestuurszaken nu in? Met ingang van 1 februari 1922 moesten de plaatselijke en gewestelijke rijksbesturen, de provincie- en gemeentebesturen, en alle andere openbare ondergeschikte besturen in het Vlaamse

31. In hun kiesblad *Het Goede Zaad* (Koninklijke Bibliotheek, fonds Mertens).

land vernederlandst zijn. Die bepaling gold zowel voor de interne diensttaal als voor de briefwisseling onder elkaar. De gemeentebesturen en de provincies kregen wel het recht om een Franse vertaling toe te voegen bij een deel of het geheel van hun documenten, zonder echter het Nederlands te vervangen. Aan de gemeenten waar 20 % van de kiesgerechtigden daarom verzocht, werd de verplichting van uitwendige tweetaligheid opgelegd.

In de Leuvense gemeenteraad was men het eens om de uitwendige tweetaligheid in het stadsbestuur te behouden. In december 1921 had de pas opgerichte vereniging *Amitiés Françaises* van het in de wet voorziene verzoekschrift gebruik gemaakt om dat te laten vastleggen. Van groter belang was de vraag in welke mate de interne diensttaal zou vernederlandst worden. Op 10 december 1921 kregen de flaminganten al een bang voor gevoel, toen burgemeester Smolders uitdrukkelijk verwees naar het juli-voorstel van Vandemoortele voor de oplossing van het talenvraagstuk, hoewel de socialistische woordvoerder alleen had gevraagd om enkele praktische maatregelen te treffen om een efficiënte werking van de gemeenteraad mogelijk te maken. Op 12 januari werd die vrees bewaarheid, toen het schepencollege aan de gemeenteraad voorstelde de volledige tweetaligheid door te voeren in het stadsbestuur, „zoals in de taalwet was voorzien”. Tegen dit taalvoorstel van het schepencollege brak een storm van protest los op de socialistische banken (door Tielemans en partijsecretaris Klein) en vanuit katholieke hoek (door Raport en Ulens). Om de gemoederen te bedaren, werd de bespreking verschoven naar een vergadering van de Verenigde Afdelingen, waar het voorstel van het schepencollege gevoelig werd gewijzigd.

Maar in plaats van over het akkoord dat in de afdelingen bereikt was te laten stemmen, nam het schepencollege op 21 maart 1922 het voorstel van de fransgezinde katholiek Remi Vandervaeren over, dat veel minder scherp was: „Het college voegt de Franse taal bij de Vlaamse voor de diensten die van zijn bevoegdheid afhangen, ter uitzondering van die waarvan het oordeelt dat de uitgaven die er uit voortvloeien niet gerechtvaardigd zijn door regeling van goed bestuur of door het belang van de dienst”. Het voorstel Vandervaeren werd aanvaard, omdat de christen-democraten met de conservatieve meerderheid meestemden en Raport en Ulens zich onthielden. Daarmee hielpen zij een vlaamsgezind voorstel kelderden, hoewel het Katholiek Vlaams Verbond van het arrondissement Leuven had opgeroepen om geen enkele vorm van tweetaligheid in de stadsdiensten toe te laten³². Om de houding van de katholieke arbeiders te rechtvaardigen schreef *De Nieuwe Tijd* dat haar vertegenwoordigers in de gemeenteraad het schepencollege bij overtredingen zouden interpellieren en dat, als het reglement niet zou volstaan, zij het na één jaar zouden strenger maken.

32. Met eenparigheid van stemmen op 23 januari 1922; SAL, 347.

Hoe werd het nieuwe taalreglement, dat niet in strijd met de wet was, door het schepencollege toegepast in de stedelijke administratie? De verkrachting van de taalwet was overduidelijk in de interne administratie, waar de diensttaal gewoon Frans bleef; met de hogere overheden werd een Franstalige briefwisseling gevoerd. Zelfs op het gebied van de uitwendige tweetaligheid werd de taalwet niet volledig gerespecteerd.

Lode Wils, vergist zich als hij Leuven een van de gemeenten noemt waar de „verminkte” taalwet van 1921 voor radicale interne veranderingen zorgde³³. Door de mogelijkheid te voorzien van een onwerkbaar tweetaligheid, verschaft de wet kansen aan de fransgezinden.

De overtredingen werden geregeld gesignaleerd door de gemeenteraadsleden, te beginnen met de socialist van Craen op 6 mei 1922, daarna nog door andere socialisten en door de katholieken Ulens en Raport. Maar de interpellaties werden steeds weer door het schepencollege afgewimpeld of afgedaan met een „we zullen de zaak nazien”.

De enige manier om de vernederlandsing van het stadsbestuur af te dwingen was het opstellen van een straffer gemeentereglement geweest, want de toepassing ervan lag wel in handen van het schepencollege, maar niet het opstellen. Maar niemand van de katholieke arbeiders of flaminganten nam zijn verantwoordelijkheid. Een strenger taalvoorstel zou nochtans een goede kans op succes gehad hebben, want de socialistische gemeenteraadsleden waren voorzeker bereid zo een radicaler taalvoorstel te aanvaarden.

5. Besluit

Van het vlaamsgezinde enthousiasme dat tijdens de zomer van 1919 de katholieke partij bezielde had, schoot na de teleurstellingen die de Vlaamse Beweging in Leuven in 1921 had opgelopen, niet veel meer over. Ondanks de toepassing van het algemeen enkelvoudig stemrecht bij de gemeenteraadsverkiezingen van april bleef het fransgezinde burgerement de katholieke partij domineren. Het gebrek aan vlaamsgezindheid bleek overduidelijk bij de bespreking van de taalwet op bestuurszaken.

Hoe was die lauwe vlaamsgezindheid in de katholieke partij te verklaren? Anders dan op de meeste andere plaatsen in het Vlaamse land werd de vlaamsgezindheid in Leuven niet gedragen door de middengroepen, die de meerderheid van het katholieke kiezerspubliek uitmaakten. De verklaring voor deze afwijking van het algemeen patroon ligt in het aparte karakter van Leuven, een middelgrote stad niet ver van de taalgrens en met in haar hart een Franstalige katholieke universiteit. De vrije beroepen en de middenstand moesten rekening

33. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging*, II, p. 139.

houden met de taal van hun cliënteel, dat ook bestond uit inwoners van Waals-Brabant, studenten en professoren van de Franstalige universiteit en enkele duizenden Leuvenaars die bij de volkstelling het Frans opgaven als moedertaal. Daardoor bleef de verfransingsdruk wegen op de middengroepen, die normaal de motor van de Vlaamse Beweging waren.

In plaats van de Vlaamse Beweging te radicaliseren of te verbreden, verlamde de verregaande verfransing van het beroepsleven dus de Vlaamse Beweging. Het is daarom niet te verwonderen dat de vlaamsgezindheid in de katholieke partij van Leuven vooral op gang werd gebracht door de katholieke arbeiders, die in een eentalig milieu leefden en werkten. Het gedwongen ontslag van pater V. Claes fnuikte de opkomst van een radicaal-flamingantische arbeidersbeweging. Maar minstens even belangrijk voor de onmondigheid van de katholieke arbeiders was het feit dat zij slechts een klein gedeelte van de aanhang van het katholieke kiezerspubliek uitmaakten.

Omdat de aanhang van de socialistische partij daarentegen grotendeels uit arbeiders bestond, kreeg zij niet af te rekenen met de aanwezigheid van een fransgezinde elite. Het is dus ook niet te verwonderen dat in de socialistische partij langzaam een vlaamsgezind bewustzijn tot ontwikkeling kwam, dat op termijn dat van de katholieke partij zou overvleugelen.

Priester Daensstraat 10,
3010 Kessel-Lo

„JONG, EN VLAAMS, EN VRIJ”

De Gentse Rijksuniversiteit in de spiegel van de literatuur
Samengesteld en ingeleid door A.M. MUSSCHOOT
Gent 1991, 309 blz.

Besteladres: Bond Gentse Germanisten
Seminarie voor Duitse Taalkunde der R.U.G.
Blandijnweg 2
9000 Gent